

УДК 327 (73)

В. М. ШАМРАЄВА

ОСНОВИ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ПРЕЗИДЕНТА США Б.ОБАМИ

Проведено аналіз перших кроків демократичної адміністрації США у сфері обґрунтування та реалізації американської зовнішньої політики. Зроблено спробу розкрити зміни підходів до розвитку сучасного українсько-американського співробітництва, вплив на нього “перезавантаження” американсько-російських міждержавних відносин та інших факторів, що впливають на розвиток системи міжнародних відносин у цілому.

Ключові слова: зовнішня політика, міжнародні відносини, зовнішньополітична доктрина.

Made to analyses the first steps of democratic administration of the USA are analyzed in the field of ground and realization of the American foreign policy. An attempt to expose the changes of going near development of modern Ukrainian-American collaboration is done, influence on him of “restart” American-Russian intergovernmental relations and other factors which influence on development of the system of international relations on the whole.

Key words: foreign policy, international relations, conception of foreign affairs.

США є головним гравцем у сучасній системі міжнародних відносин і тому найменші зміни в теоретичних підходах і практичній реалізації американської зовнішньої політики значно впливають на стабільність і передбачуваність більшості міжнародних процесів.

Україна на міжнародній арені, прагнучи відігравати значну роль у регіональних та глобальних політичних і економічних процесах, повинна оптимально враховувати та використовувати на свою користь найменші зміни світової політики. Українсько-американські міждержавні відносини вже вийшли на рівень стратегічного партнерства, що знайшло своє закріплення у відповідних документах [4; 6]. Тому для вітчизняного політикуму вкрай важливо враховувати зміни в зовнішньополітичних підходах стратегічного партнера, які настали з приходом у Білий дім адміністрації Б. Обами.

Сьогодні важливо визначити, як поєднуються декларації докорінної зміни принципів реалізації американської зовнішньої політики з об’єктивними національними інтересами Сполучених Штатів, яким чином ці зміни вплинуть на європейські міжнародні відносини та європейську систему безпеки в цілому та на українсько-американські відносини зокрема. Особливого значення набуває для України проголошення “перезавантаження” американсько-російських відносин та вплив цього процесу на трикутник США-Росія-Україна і чи не буде здійснено “перезавантаження” за рахунок зниження інтенсивності подальшого наповнення українсько-американського партнерства реальним змістом.

Діяльність США на міжнародній арені завжди привертала до себе багато уваги світових засобів масової інформації, але, на жаль, комплексний науковий аналіз американської зовнішньої політики та її впливів на Україну як державу, що прагне зайняти провідні позиції в сучасній системі регіональних та глобальних міжнародних відносин, ще не отримав достатнього висвітлення у вітчизняних науково-аналітичних колах. Дана публікація є логічним продовженням досліджень автора [7 – 9] і спирається на періодичні видання та короткі аналітичні доповіді провідних інформаційних агентств [1 – 3; 10].

Економічна криза та інші глобальні виклики сучасних міжнародних відносин дещо відволікли увагу науковців від змін принципів і теоретичних основ обґрунтування та практичної реалізації зовнішньополітичної концепції демократичною адміністрацією США. По закінченні першого строку перебування в Білому домі Б. Обама вже можна підвести певні підсумки та більш обґрунтовано аналізувати практичні зміни в баченні ролі США на світовій арені, методах досягнення зовнішньополітичних цілей його адміністрацією.

Завданням даної розвідки є визначення та аналіз основних рис зовнішньополітичної концепції американської адміністрації Б. Обама, шляхів і методів її практичної реалізації та спроба прогнозування їх впливів на український напрямок зовнішньої політики США.

У спадок від Дж. Буша до Б. Обама перейшло багато невіршених зовнішньополітичних проблем, серед яких: нейтралізація негативних наслідків двох досить затратних, але нерезультативних компаній на Близькому Сході (Ірак та Афганістан); проблема Ірану, який упритул наблизився до створення ядерної зброї; загроза стабільності в Північній Кореї через смерть її лідера Кім Чін Іра; значна втрата позицій Сполучених Штатів у Латинській Америці; відсутність підтримки американських зовнішньополітичних ініціатив з боку європейських союзників; напруження у відносинах з Російською Федерацією. Вирішення цих питань вимагає від адміністрації Б. Обама надзвичайних зусиль, незважаючи на значний кредит довіри до нового президента з боку американського суспільства та світової спільноти.

Лондонський саміт Великої двадцятки (квітень 2009 р.) показав, що на шляху вирішення основних завдань американської зовнішньої політики стоїть багато перешкод. Передусім – це розбіжності в поглядах щодо найважливіших світових проблем з основними європейськими союзниками, бо Німеччина та Франція відстоюють зовсім інші шляхи подолання економічної кризи та подальший розвиток міжнародних відносин.

Якими ж стали основні результати першого року перебування Б. Обама у Білому домі? Передусім світове співтовариство почало асоціювати нову зовнішньополітичну стратегію Сполучених Штатів з терміном “перезавантаження”, який було влучно використано віце-президентом Джозефом Байденом та його командою. Головним чином експерти використовували його для характеристики нових підходів у розбудові відносин з Російською Федерацією, але він стосувався всіх напрямків реалізації зовнішньої політики США на світовій арені. Було проголошено нові принципи стратегії побудови відносин Сполучених Штатів з мусульманським світом, державами Латинської Америки, зміни підходів до вирішення основних глобальних проблем, таких як боротьба з тероризмом і

розповсюдження зброї масового знищення, світова економічна криза та проблеми охорони оточуючого середовища.

Однак американські експерти переконані, що головним принципом нової зовнішньополітичної концепції “перезавантаження” є один – політика Дорджа Буша-молодшого була політикою протистояння, активного втручання США у світові процеси та превентивних дій, тоді як нова політика Б. Обами спрямована на пошук “спільної основи”, “загальних пріоритетів”, “зближення” і “посилення взаєморозуміння” всіх без винятку акторів сучасних міжнародних відносин.

За словами старшого дослідника трансатлантичної політики Ради з міжнародних відносин (Council on Foreign Relations) Джеймса Голдгайера, одним з головних досягнень Обами за його перший рік президентства стало “створення нової атмосфери у відносинах Америки з рештою світу” [3].

“Думаю, що президентові Обамі вдалося домогтися значних успіхів, з огляду на стан справ, який він успадкував у січні, – дві війни, обмежені ресурси і напружені відносини в альянсах, найглибша економічна рецесія за останні 70 років”, – зазначив віце-президент міжнародної консалтингової агенції PBN Company Блейк Маршалл [Там же].

Своєрідним висловленням підтримки світового співтовариства нової американській зовнішній політиці стало присудження Б. Обамі Нобелівської премії миру в 2009 р. “за великі зусилля” у справі підсилення міжнародної дипломатії, з підтримки миру без ядерної зброї.

Нобелівський комітет дивувався стриманості реакції американського президента, якого було висунуто на здобуття премії усього через два тижні після інавгурації і який отримав її до завершення першого року президентства, американські газети і експерти задавалися питанням, з яких міркувань премія дісталася Б.Обамі.

Найбільш вдало причину присудження новому американському президенту премії сформулював оглядач газети Washington Post Юджин Робінсон. На його думку, рішення Нобелівського комітету є знаком схвалення його дій світом, а тому відмова від премії, до якої закликають президента багато супротивників, була б нерозумним кроком з політичної точки зору.

Дана подія все ж викликала різні оцінки, так привітав вручення премії С. Берлусконі та інші європейські політики, а політичні сили афганського руху “Талібан” висловили протест. За висновками експертів Норвезького нобелівського комітету, який присудив премію президенту Сполучених Штатів, “дипломатія Обами заснована на концепції, що ті люди, які повинні управляти світом, повинні робити це, базуючись на цінностях та позиціях, котрі поділяє більша частина світу”. У документі підкреслено, що комітет надає “особливого значення баченню та роботі” Б. Обами над створенням “світу без ядерної зброї”. Перебуваючи на посаді президента США, він “створив новий клімат у міжнародній політиці”, в якому багатостороння дипломатія займає ключову позицію та визнається важливістю ролі ООН та інших міжнародних організацій. За висновками комітету, “завдяки ініціативам Б. Обами США тепер прагнуть відігравати більш конструктивну роль у боротьбі з глобальними кліматичними змінами, з якими стикається світове співтовариство” [2].

На думку більшості експертів, звання лауреата Нобелівської премії миру буде створювати тепер додатковий тиск на президента США, якому найближчим часом належить прийняти чимало важких зовнішньополітичних рішень.

“Найбільш значним досягненням Обама було оновлення альянсів, які зазнали деструктивних впливів у попередній період і відновлення довіри до американського лідерства по всьому світу. Промови, проголошені президентом у Празі, Москві та Каїрі, не тільки стали формулюванням інтересів Америки і прагнення йти по шляху їх захисту, а також цінностей і світогляду, що лежить в основі американської зовнішньої політики, а також важливість багатосторонніх підходів до складних проблем“, – підводить підсумок зовнішньої політики Б. Обама за цей рік віце-президент міжнародної консалтингової агенції PBN Company Блейк Маршалл [3].

Отримавши такий кредит довіри, Б. Обама було нелегко поєднувати проголошені гасла з національними інтересами США та їх відстоюванням на світовій арені. Найбільш суперечливим за оцінками та важливим напрямком американської зовнішньої політики стало “перезавантаження” відносин з Російською Федерацією. Головними пунктами розбіжностей у американсько-російських відносинах з самого початку роботи демократичної адміністрації були проблеми розміщення систем ПРО у Східній Європі та розвиток іранської ядерної програми.

Попередня адміністрація США аргументувала плани розміщення систем ПРО у Східній Європі можливістю виникнення загрози ракетних ударів з боку Ірану та окремих терористичних організацій даного регіону. У рамках цієї ініціативи було розроблено план розміщення до 2013 р. десяти ракет-перехоплювачів у Польщі, а також радару в Чехії. У відповідь Москва заявила, що американська ПРО буде загрожувати її інтересам безпеки в регіоні і запропонувала власну ініціативу щодо змін і шляхів підвищення ефективності роботи європейської системи міжнародної безпеки.

З обранням нового президента США ситуація дещо змінилася. Нова демократична адміністрація спочатку відмовлялася коментувати свої плани щодо ПРО і пояснюючи це тим, що “до даного питання поки не дійшли руки“. 17 вересня Б. Обама і глава Пентагону Роберт Гейтс оприлюднили нові ініціативи про внесення коректив в плани зі створення системи протиракетної оборони. За новими планами Пентагону США не відмовилися від розміщення наземних елементів ПРО в Європі, а лише перенесли початок їх розгортання на 2015 р. Закінчення розбудови повного комплексу ПРО заплановано на 2020 р. (план розраховано в чотири етапи). А для попередження виникнення загроз ракетного удару з боку потенційного противника до моменту появи перших наземних об’єктів береги Європи патрулюватимуть військові кораблі США з ракетами-перехоплювачами на борту [11].

Такий перегляд ініціатив Дж. Буша-молодшого викликав схвальні оцінки з боку провідних російських політиків. Президент РФ Д. Медведєв висловився на користь нових планів США. У пресі також зазвучали заяви про те, що США прислухалися до думки Росії і плани будуть і надалі переглядатися з метою їх згортання. Ці натяки представники американської адміністрації, починаючи з самого Б. Обама, категорично відкинули, підкресливши, що завдання ПРО – протистояння потенційній загрозі з боку Ірану.

І якщо з проблем розміщення ПРО в Європі спостерігається явне напруження між Москвою та Вашингтоном, то щодо іранської ядерної загрози сторони знайшли спільну мову. Іще на саміті “двадцятки” у Піттсбурзі Барак Обама, Ніколя Саркозі і Гордон Браун оголосили про виявлення в Ірані секретного заводу зі збагачення урану, з різкими заявами осуду іранських програм виступили Росія та Китай. Єдність думок у цьому питанні особливо підкреслював Б. Обама, вважаючи цей факт одним із головних зовнішньополітичних здобутків своєї адміністрації. З огляду на важливість даної проблеми для мирного розвитку Близькосхідного регіону та в цілому світової системи міжнародних відносин тісна співпраця щодо Ірану з Росією та іншими членами “шістки” американська адміністрація називає одним із пріоритетів своєї зовнішньої політики.

Важливою подією для розвитку відносин США і РФ на новому етапі став московський саміт – візит Б. Обами в Москву в липні 2009 р. За результатами цього візиту Б. Обама і Д. Медведєв підписали цілий пакет документів, у тому числі про створення двосторонньої президентської комісії щодо зміцнення співпраці між країнами.

У рамках цієї комісії передбачалося функціонування 16 робочих груп, але на зустрічі держсекретаря США Х. Клінтон і глави МЗС РФ С. Лаврова було досягнуто угоду про збільшення їх кількості. Про результати діяльності комісії говорити поки передчасно, але робочі групи (з боротьби з розповсюдженням наркотиків, зі зміцнення торговельних зв'язків тощо) регулярно проводять зустрічі як у Москві, так і у Вашингтоні.

Ще одним важливим кроком у розвитку російсько-американських відносин стала підготовка та підписання договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО).

На сьогодні в американській адміністрації спостерігається своєрідний поділ за окремими напрямками реалізації зовнішньої політики. Так, Б. Обама з держсекретарем Х. Клінтон в основному зайняті відновленням відносин з Росією, разом з тим віце-президент США Дж. Байден заспокоює країни, що є сусідами Росії, пояснюючи їм, що “перезавантаження” не буде шкодити їхнім інтересам у розвитку відносин із США. Спочатку Байден, майже одночасно з візитом Б. Обами до Москви, здійснив офіційні візити до Грузії і України, Польщі й Чехії, які висловлювали занепокоєння щодо зниження інтенсивності міждержавних відносин із США та у зв'язку зі зміною американської концепції ПРО в Європі.

У розвитку відносин США з державами-союзниками по євроатлантичному блоку слід підкреслити своєрідну стабільність. Як і за часів Дж. Буша активно підтримують американські зовнішньополітичні ініціативи союзники на чолі з Великою Британією, і знаходяться ті ж опоненти на чолі з Німеччиною, ті ж нейтральні країни на чолі з Францією.

Саміт США – ЄС 3-4 листопада 2009 р., у ході якого Б. Обама приймав у Білому домі голову Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу, верховного представника ЄС зі спільної зовнішньої політики і безпеки Хав'єра Солану і прем'єр-міністра головуючої в ЄС Швеції Фредеріка Рейнфелдта, не приніс жодних змін у розвиток відносин між США та ЄС.

Як зазначав радник президента з питань зовнішньоекономічних зв'язків Майкл Форман, головними темами саміту стали економічні і торгові питання, теми, пов'язані з енергетикою, питаннями національної безпеки, перш за все енергетичної. За словами М. Фромана, сторони і не планували обговорювати якісь особливі і гострі теми на саміті, а головною темою стала синхронізація економік США і ЄС, а також реформа фінрегулювання [5].

У східному напрямку зовнішньої політики США слід перш за все підкреслити зміну тону американської адміністрації стосовно мусульман, що стало ще однією “візитною карткою” нинішньої американської політики.

Нові підходи було окреслено в Каїрській промові у червні 2009 р., коли президент США звернувся до всіх мусульман світу. У своєму годинному виступі він закликав відкрити нову сторінку у відносинах США та ісламського світу, спільно боротися з екстремізмом, посилити економічне та наукове співробітництво. Б. Обама підкреслив, що США не планують зберігати військову присутність в Афганістані та Іраку і виступають за мирне врегулювання близькосхідного конфлікту та проголошення незалежної палестинської держави. При цьому Б. Обама закликав Ізраїль припинити будівництво поселень на палестинських територіях.

Ці заяви були схвально сприйняті в мусульманських країнах, але в США виступ президента зустріли неоднозначно. З боку консерваторів лунали звинувачення в тому, що президент, не маючи можливості протистояти загрозі з боку ісламського тероризму, пішов шляхом “загравання” з мусульманами. Демократи ж, навпаки, вказували на те, що президент зайвий раз демонструє прагматизм.

Найбільшою проблемою у сфері міжнародних відносин для адміністрації Б. Обама залишається Афганістан. США ведуть війну в Афганістані дев'ять років. Навесні 2009 р. Б. Обама направив до цієї країни 21 тис. військовослужбовців додатково до вже розгорнутого контингенту в 68 тис. осіб.

У даний час президентська адміністрація проводить перегляд військової стратегії в Афганістані. Командувач силами ISAF генерал Стенлі Маккрістал підготував доповідь, в якій констатується погіршення ситуації в Афганістані та необхідність збільшення військового контингенту.

Докоряючи у відсутності успіхів в Афганістані, політичні опоненти критикують Б. Обаму ще й за зволікання з ухваленням рішення щодо Афганістану. Так, колишній віце-президент США Р. Чейні заявив, що стратегію дій США в Афганістані розробила адміністрація Джорджа Буша-молодшого перед тим, як покинути Білий дім, а Б. Обама починає відступати від цієї стратегії. Головна проблема, з якою президенту доводиться мати справу, в тому, що ті, хто підтримує операцію в Афганістані, – це республіканці, які не підтримують політику Б. Обама в інших сферах.

У той же час у демократичній партії, особливо в її лівому крилі, утворилася опозиція до цієї війни, яка полягає у скептичному ставленні до подальшого розширення зусиль в Афганістані.

З Афганістаном тісно пов'язані і перспективи розвитку відносин США з Пакистаном, що не раз підкреслювали і сам президент, і його радники. Основне вогнище напруженості в регіоні знаходиться в Зоні племен на кордоні Афганістану і Пакистану, і саме наведення там порядку є найбільш важким завданням. У цьому регіоні, на думку експертів Пентагону, зосереджено керівництво “Аль-Каїди”.

Під час візиту в Пакистан держсекретаря США Х. Клінтон до Пакистану сталася серія терактів на території Афганістану та Пакистану. Намагання надати Пакистану фінансову допомогу теж не були сприйняті однозначно. Законопроект про виділення 7,5 млрд дол. протягом п'яти років став причиною запеклих суперечок між США і Пакистаном. Пакистанське керівництво вимагало від Вашингтона гарантій того, що така істотна фінансова підтримка з боку США не позначиться згубно на незалежності Пакистану.

Зоною життєво важливих національних інтересів США завжди залишатиметься латиноамериканський регіон. Але і тут на Б. Обаму чекали невирішені проблеми. Перш за все це проблема нормалізації відносин з Кубою. З одного боку, явними ознаками “перезавантаження” на початку квітня 2009 р. стало скасування з боку США запроваджених адміністрацією Дж. Буша обмежень на поїздки на острів Свободи і на грошові перекази на Кубу для проживаючих у США кубинців і тих, у кого залишилися родичі на Кубі. З іншого – Б. Обама оголосив про рішення ще на рік продовжити торгове ембарго проти Куби, яке Гавана розглядає як акт геноциду кубинського народу.

Тим не менш, можна говорити про деякі позитивні тенденції: США і Куба почали переговори щодо відновлення прямого поштового сполучення між країнами. І хоча сторони відзначили, що це навіть ще не переговори, а лише попередні консультації, офіційний представник держдепартаменту США Іан Келлі оцінив підсумки дискусій як позитивні і багатообіцяючі.

Аналізуючи всі зміни в підходах до визначення ролі і місця США у світових міжнародних відносинах адміністрації Б. Обама, приходимо до висновку, що вона намагається змінити сприйняття свого місця у світі. Попередня адміністрація Дж. Буша-молодшого виходила з концепції *Rex Americana*, і відводила Сполученим Штатам роль “світового жандарма”. Сьогоднішня американська зовнішня політика намагається виходити з принципів опору на моральні цінності, добру волю, співробітництва та “м’яку силу” простягнутої руки для держав, які потребують допомоги та звертаються по неї.

Основні підходи до визначення ролі Сполучених Штатів у міжнародних відносинах можна знайти в чотирьох пунктах, що були окреслені Б. Обамою у промові на ГА ООН. По-перше, Вашингтон виступає за обмеження розповсюдження ядерної зброї. За словами Президента, США та Росія повинні надавати приклад іншим державам підписавши договір СНО-2. Також Б. Обама зазначив, що КНДР та Іран не повинні володіти ядерною зброєю. Другою важливою міжнародною проблемою, боротьбі з якою США будуть надавати великого значення у своїй зовнішній політиці, було визнано геноцид, особливо у Дарфурі. Тут особливу увагу буде приділено активній американській участі в миротворчих місіях ООН. Крім того, Б. Обама різко засудив будівництво єврейських поселень на Західному березі і закликав палестинців до діалогу. Третім пунктом було визначено проблеми екології та оточуючого середовища, в тому числі активізація боротьби з глобальним потеплінням, на що його адміністрацією буде виділено 80 млрд дол. Четвертим пунктом визначені економічні проблеми, де особливо увагу буде приділено побудові післякризової світової фінансової архітектури [12].

Викладені ідеї вже неодноразово містилися в інших промовах американського президента, у конгресі та сенаті їх презентувала держсекретар Х. Клінтон та інші члени адміністрації. Головними причинами таких змін стали ті обставини, що США через економічні проблеми не мають необхідних ресурсів для повноцінного глобального лідерства на основі військового та економічного домінування. Тому нова американська зовнішня політика передбачає широке залучення союзників та однодумців для досягнення спільних завдань, економне використання дипломатичних, економічних та лише у крайньому випадку військових заходів для виконання поставлених цілей. До співробітництва Сполучені Штати і надалі будуть активно залучати не тільки держави-союзники, таких як члени ЄС та НАТО, але й інші держави, особливо Росію та Китай.

Література:

1. Вашингтон: рішення з ПРО не було поступкою Росії. – Режим доступу : <http://www.newsru.ua/world/20sep2009/gates.html>.
2. Нобелевская премия Барака Обамы: аванс или награда по заслугам? – Режим доступу : <http://www.zavtra.com.ua/nevs/mir/147020>.
3. Політика “перезавантаження“ Обами: досягнення в зовнішній політиці США за 10 місяців президентства. – Режим доступу : http://www.newsru.ua/arch/world/03nov2009/obama_10mis.html.
4. Пріоритети українсько-американського співробітництва (Дорожня карта). – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/11920.htm>.
5. Президент США меняет внешнюю политику. – Режим доступу : http://ruzkov.ru/print_new.php?id=8902.
6. Хартія Україна – США (про стратегічне партнерство). – Режим доступу : <http://uk.wikisource.org/wiki>.
7. *Шамраєва В. М.* Від Дж. Буша-молодшого до Б. Обами: можливі зміни в українсько-американських міждержавних відносинах / В. М. Шамраєва // Політологічний вісник : зб. наук. пр. – К. : ІНТАС, 2009. – Вип. 40. – С. 448–459.
8. *Шамраєва В. М.* Неоконсерватизм у зовнішній політиці США / В. М. Шамраєва // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 2 (80). – С. 191–200.
9. *Шамраєва В. М.* Теоретичні та практичні аспекти прийняття зовнішньополітичних рішень (на прикладі Сполучених Штатів Америки) / В. М. Шамраєва // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. – № 1 (79). – С. 129–139.
10. InoPressa. Обама створює новий світ порядок. – Режим доступу : <http://www.NEWSru.ua> // Преса // 18 вересня 2009 р.
11. The Guardian. Протиракетна оборона США: плани Буша збито. – Режим доступу : // <http://www.newsru.ua/press/18sep2009/pro5.html>.
12. 100 дней Барака Обамы. – Ч. 2. // Политтехнологии. – Режим доступа : <http://www.stratagema.org/polittechnology.php?nws=hkz5q7898633115>.

Надійшла до редколегії 13.04.2012 р.